

10. Судові процеси в Україні: Арешт суден в українському порту в якості заходу забезпечення позову про стягнення заборгованості по заробітній платі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mbls.com.ua/ourcases.ukr.php>.
11. Українські моряки підписують контракти, які не гарантують соціального забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zik.ua/ua/news/2011/05/24/289217>.
12. Поради інспектора українського ITF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.seaman.ucoz.ua/forum/27-195-1>.
13. Про що повинен пам'ятати моряк, перш, ніж підписати контракт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sugr.ru>.
14. Большакова А.Е. Трудовой договор с членами экипажей морских судов: сравнительный анализ законодательства России и Украины : дис. канд. юр. наук : 12.00.05 / Большакова Алина Евгеньевна // – М., 2007. – 236 с.
15. Аكوпова Е.Н. Современный трудовой договор / Е.Н. Аكوпова. – М. : «Экспертное бюро М». – 1997. – 303 с.
16. Ставцева А.И. Трудовой договор / А.И. Ставцева, О.С. Хохрякова. – М. : Юридическая литература. – 1983. – 176 с.
17. Савич О.С. Порівняльно-правовий аналіз положень Конвенції «Про працю в морському судноплаванні» 2006 року та національного законодавства з питань соціального захисту моряків / О.С. Савич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eastwave.com.ua>.
18. Болотіна Н.Б. Трудове право України. Підручник / Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева. – К. : «Знання». – 2001. – 564 с.
19. Кифак А. Как действует порядок оформления на работу моряков на морские суда / Александр Кифак [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cfts.org.ua/question?id=28>.

УДК 342.9

СТРУКТУРА ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН THE STRUCTURE OF INFORMATION LEGAL RELATIONS

Селезньова О.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
ПВНЗ «Буковинський університет»

У статті розглянуто питання структури інформаційних правовідносин. Обґрунтовується, що головним об'єктом інформаційних правовідносин є інформація, проте він не єдиним. Проводиться розмежування учасників інформаційних правовідносин та суб'єктів інформаційних правовідносин. Пропонується класифікація суб'єктів інформаційних правовідносин.

Ключові слова: інформаційні правовідносини, структура інформаційних правовідносин, об'єкт інформаційних правовідносин, суб'єкт інформаційних правовідносин, зміст інформаційних правовідносин.

В статье рассмотрен вопрос структуры информационных правоотношений. Доказывается, что главным объектом информационных отношений является информация, но он не единственный. Проводится разделение участников информационных правоотношений и субъектов информационных правоотношений. Предлагается классификация субъектов информационных правоотношений.

Ключевые слова: информационные правоотношения, структура информационных правоотношений, объект информационных правоотношений, субъект информационных правоотношений, содержание информационных правоотношений.

The article deals with the structure of legal information relations. Substantiated that the main object of legal information relations is information, but it is not the only one. Delineated participants of legal information relations and subjects of information relations. Suggested classification of subjects of information legal relations.

Key words: legal information relations, a structure of legal information relations, the object of information legal relations, the subject of legal information relations, the content of legal information relations.

Постановка проблеми. Інформаційні відносини вважаються новими та на сьогодні не є достатньою мірою досліджені. Особливої уваги вони заслуговують в контексті того, що виступають предметом інформаційного права, яке, у свою чергу, перебуває на етапі становлення. Вивчення інформаційних правовідносин дає змогу вивести інформаційне право як галузь права на теоретично новий рівень, що зумовлює зосередження наукового інтересу на ознаках, властивостях, видах зазначених суспільних відносин. Глибокого розгляду потребує і структура інформаційних правовідносин.

Ступінь дослідження теми. Проблема структури інформаційних правовідносин носить досить гострий характер – при дослідженні елементів інформаційних правовідносин у наукових колах йдуть жваві дискусії. Це питання у своїх працях розглядали І.Л. Бачило, В.М. Брижко, Л.П. Коваленко, В.А. Копилов, О.В. Кохановська, Д.В. Огородов, Д.О. Перов, Л.Л. Попов, О.І. Яременко та інші вчені. Проте до єдиної думки науковці ще не дійшли, а це дозволяє говорити, що питання структури інформаційних правовідносин залишається відкритим.

Метою статті є спроба обґрунтувати власну позицію щодо структури інформаційних правовідносин, а також здійснити характеристику елементів структури інформаційних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел показує, що загалом спостерігається однакове розуміння кількості елементів структури інформаційних правовідносин. Останні містять у своєму складі об'єкт, суб'єкт та зміст. Але потрібно зазначити й існування інших поглядів. Наприклад, замість об'єкта вказується на наявність предмета [1, с. 26] або зміст правовідносин замінюється на юридичні факти [2, с. 46].

На нашу думку, внутрішня будова інформаційних правовідносин не повинна відрізнятися від будови інших правовідносин і складатися з: 1) об'єкта – того, з приводу чого виникають інформаційні правовідносини; 2) суб'єкта – сторін інформаційних правовідносин, які володіють певною правосуб'єктністю для реалізації інформаційних правовідносин; 3) змісту інформаційних правовідносин – комплексу суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що закріплюється за суб'єктами інформаційних правовідносин для здійснення інформаційної діяльності.

Ототожнення предмета та об'єкта правовідносин нам видається неправильним, хоча деякі дослідники [3, с. 240-248] розуміють їх як синонімічні замітники. Розмежування цих понять яскраво виражається у прикладі: інформація є об'єктом інформаційних правовідносин, що має загальний характер для всіх інформаційних правовідносин; у той же час, рекламна продукція, також виступаючи одним із об'єктів уже конкретних інформаційних правовідносин, обумовлюється значно вузькою сферою застосування і виступає в якості предмета договірних інформаційних правовідносин.

Що стосується внесення до структури інформаційних правовідносин такого елемента, як юридичні факти, то, вважаємо, що вони виступають як підстава можливості виникнення інформаційних правовідносин і не можуть включатися в їхню сутнісну будову.

Дослідимо детальніше елементи структури інформаційних правовідносин.

Об'єктом інформаційних правовідносин є певні блага, з приводу яких в суспільстві виникають інформаційні правовідносини.

Законодавство визначає об'єкт інформаційних правовідносин досить однозначно. Так, ч. 2 ст. 4 Закону України «Про інформацію» (в редакції від 13 січня 2011 року № 2938-VI) говорить про те, що об'єктом інформаційних правовідносин є інформація. Не зважаючи на цей факт, у науці йде активна полеміка стосовно того, що насправді представляє собою об'єкт інформаційних правовідносин.

На підставі вивченої літератури можна виділити три підходи до розуміння об'єкта інформаційних правовідносин:

1) моністичний – вчені, що підтримують цей підхід, обґрунтовують наявність єдиного загального об'єкта для всіх інформаційних правовідносин; і цим об'єктом виступає інформація (Д.В. Огородов) [4, с. 70];

2) інформаційно-похідний – вказуючи, що основним об'єктом інформаційних правовідносин є інформація, науковці відносять до об'єктів інформаційних правовідносин і похідні від інформації категорії: інформаційні ресурси, інформаційні технології, інформаційні комунікації (І.Л. Бачило) [1, с. 26];

3) множинний – в якості об'єктів інформаційних правовідносин дослідники наводять комплекс категорій: інформацію, інформаційні продукти та послуги, елементи інформаційної безпеки, інформаційні технології і засоби їх забезпечення та інше (В.А. Копилов) [5, с. 165].

Вважаємо, що перший підхід, який, зокрема, закріплений і на законодавчому рівні, звужує розуміння об'єкта інформаційних правовідносин, у той же час, як третій – його невиправдано розширює, причому розмивається межа між головним об'єктом інформаційних правовідносин (інформацією) та іншими об'єктами. Варто погодитися, що інформація є первинним, основним та пріоритетним об'єктом інформаційних правовідносин, однак не єдиним. Визначена низка похідних від інформації явищ також є об'єктом інформаційних правовідносин. Не будучи інформацією (у її власному розумінні), такі об'єкти мають інформаційну природу й входять до предмету правового регулювання інформаційного права. Інформаційні ресурси, інформаційні технології та інформаційні комунікації дістають нормативну регламентацію, в першу чергу, саме інформаційного права, а тому заперечувати їх характеристику як об'єкта інформаційних правовідносин не є доцільним.

Деколи зустрічається думка [2, с. 49], що інформація та інші похідні від неї явища не є об'єктами інформаційних правовідносин, а є конкретними об'єктами інформаційної сфери. Тоді як загальним об'єктом інформаційних правовідносин є відносини у сфері виробництва, передачі, поширення, пошуку та отримання інформації, застосування інформаційних технологій, а також захисту інформації. Не заперечуючи того, що інформація та похідні від неї явища є одночасно і об'єктами інформаційної сфери, при визначенні загального об'єкта інформаційних правовідносин спостерігаємо певне ототожнення понять «об'єктом інформаційних правовідносин є відносини...». Зауважимо також, що інформаційна сфера є дуже складною системою, низка об'єктів, що підпадають під її вплив, є набагато ширшою, ніж чітко визначені об'єкти інформаційних правовідносин. Іншими словами, «інформаційна сфера» та «інформаційні правовідносини» є спорідненими, але різними поняттями; і, відповідно, їх об'єкти будуть різними, хоча окремі об'єкти будуть мати місце в структурі обох категорій.

Наступним елементом структури інформаційних правовідносин є суб'єкти інформаційних правовідносин. Для початку зупинимося на теоретично-термінологічному аспекті.

У більшості випадків законодавець використовує у формулюванні певних нормативних положень, що регламентують інформаційні правовідносини, термін «суб'єкти інформаційних відносин». Так, зокрема, ч. 1 ст. 4 Закону України «Про інформацію» визначає,

що суб'єктами інформаційних відносин є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень. Ще приклад – у п. 2 ст. 200 Цивільного кодексу України вказано, що суб'єкт відносин у сфері інформації може вимагати усунення порушень його права та відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої такими правопорушеннями.

Проте досить часто у науці відбувається ототожнення понять «суб'єкти інформаційних відносин» та «учасники інформаційних відносин» [6, с. 41; 7, с. 160]. Підкреслимо, що ці поняття є різними за своїм змістом; за їх допомогою уточнюється зміст і контекст інформаційно-правової норми. І для того, щоб обґрунтувати такий тезис, нам потрібно навести розмежування досліджуваних понять.

По-перше, «суб'єкти інформаційних відносин» є ширшим поняттям, ніж поняття «учасники інформаційних відносин». Законодавство України відносить до суб'єктів інформаційних відносин фізичних та юридичних осіб в Україні та в інших державах, об'єднання громадян і суб'єктів владних повноважень. У той же час, учасниками інформаційних відносин є значно менше коло – автори, споживачі, поширювачі інформації тощо, іншими словами особи, наділені певним правовим статусом через їх характерну ознаку.

По-друге, різниця між досліджуваними поняттями виявляється у ступені реалізації своїх інформаційних прав і обов'язків. Так, суб'єкти інформаційних відносин є скоріше потенційними особами, що можуть реалізувати свої інформаційні права, тоді як учасники інформаційних відносин уже є дійсним особами, що використали інформаційні права, внаслідок чого за ними і закріплюється статус автора, споживача тощо.

По-третє, з огляду на два попередні пункти можна говорити, що коло прав і обов'язків суб'єктів інформаційних відносин є більш загального та широкого характеру, ніж права і обов'язки учасників інформаційних відносин. Звідси випливає, що суб'єктам інформаційних відносин притаманний загальний правовий статус, а учасникам – спеціальний. Загальний характер поняття «суб'єкти інформаційних відносин» підкреслюється загальною назвою суб'єктів (громадяни України, держава тощо), тоді як учасники інформаційних відносин мають власні назви – автори, споживачі, поширювачі інформації, охоронці інформації, володільці інформації та ін.

Таким чином, термін «суб'єкти інформаційних відносин» є значно ширшим за своїм внутрішнім розумінням та носить загальний характер.

Суб'єктів інформаційних правовідносин можна класифікувати за такими критеріями:

1. За правовим статусом суб'єкти інформаційних правовідносин поділяються:

а) суб'єкти із загально-правовим статусом, для яких реалізація інформаційних правовідносин не є основним напрямом діяльності. Вони виступають суб'єктами інформаційних правовідносин у випадках ведення допоміжної, додаткової або суміжної з основною діяльністю. Це: держава, вищі та інші державні

органи та органи місцевого самоврядування, певне коло фізичних та юридичних осіб;

б) суб'єкти із спеціальним статусом, дії яких спрямовані на виникнення, функціонування та припинення інформаційних правовідносин. Тобто для цих суб'єктів інформаційних правовідносин інформаційна діяльність є основною. Це: Департамент інформаційної політики Державного комітету телебачення та радіомовлення України, засоби масової інформації, музеї, бібліотеки тощо.

2. За кількісним складом суб'єкти інформаційних правовідносин поділяються:

а) індивідуальні (держава, фізична особа);
б) колегіальні (державні органи, об'єднання громадян, міжнародні організації);
в) колективні (юридичні особи).

3. За характером повноважень суб'єкти інформаційних правовідносин поділяються:

а) суб'єкти, наділені владними повноваженнями (державні органи);
б) суб'єкти, не наділені владними повноваженнями (фізичні особи).

Навівши таку класифікацію суб'єктів інформаційних правовідносин, необхідно зазначити наступне. Грунтуючись на моделі інформаційної сфери, Л.П. Коваленко виділяє основні групи суб'єктів інформаційних правовідносин: 1) виробники або творці інформації, у тому числі автори; 2) власники інформації (інформаційних об'єктів); 3) споживачі інформації [8, с. 378]. Вважаємо, що подібний поділ є дещо схематичним, оскільки досить багато суб'єктів інформаційних правовідносин не підпадають під зазначений розподіл (наприклад, галереї мистецтв не є власниками певних інформаційних субстанцій, проте забезпечують можливість ознайомлення, органи статистики, які забезпечують обробку інформації) чи підпадають під різні категорії (Департамент інформатизації та розвитку інформаційного суспільства Державної агенції з питань науки, інновацій та інформатизації є одночасно і виробником, і споживачем інформації, телекомпанія є і виробником, і власником певного інформаційного ресурсу). Зазначене дає підстави вважати, що хоча подібна диференціація суб'єктів інформаційних правовідносин і має право на існування в юридичній науці, однак не дуже підходить для загальної класифікації суб'єктів інформаційних правовідносин.

Як зазначалося вище, згідно з Законом України «Про інформацію» суб'єктами інформаційних відносин є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень. На відміну від попередньої редакції цього закону, до переліку суб'єктів інформаційних правовідносин не включено державу, що, на наш погляд, є значним упущенням законодавця. Здійснюючи ряд функцій, держава реалізує й інформаційну функцію як у зовнішній, так і у внутрішній політиці. Особливої ролі держава як самостійний суб'єкт інформаційних правовідносин набуває саме на міжнародному рівні, оскільки позиціонується власне Україна як суверенна країна.

Також до вказаного переліку необхідно внести таких суб'єктів інформаційних правовідносин, як міжнародні організації, а також інші держави.

Фізичні особи, що виступають як суб'єкти інформаційних правовідносин, можуть бути виключно громадянами України, іноземцями, особами без громадянства.

Як фізичні, так і юридичні особи, що виступають суб'єктами інформаційних правовідносин, володіють інформаційною правоздатністю та інформаційною дієздатністю. Інформаційна правоздатність (здатність мати інформаційні права) для фізичних осіб настає з моменту народження, а інформаційна дієздатність (здатність своїми діями набувати прав та обов'язків) – у більшості випадків з настанням повноліття, але іноді – в інший час (наприклад, користувачами бібліотеки або відвідувачами музеїв можуть бути навіть малолітні особи).

Інформаційна правоздатність та інформаційна дієздатність юридичних осіб виникають одночасно з моменту державної реєстрації новоствореної юридичної особи.

Крім двох зазначених характеристик правового статусу суб'єктів інформаційних правовідносин, варто вказати і на ще одну – інформаційну деліктоздатність, тобто здатність нести відповідальність за свої дії. Розділ IV Закону України «Про інформацію» встановлює основні положення щодо відповідальності за порушення законодавства про інформацію. Зокрема, передбачено, що такі порушення тягнуть за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність, але також визначено і підстави звільнення суб'єктів інформаційних правовідносин від відповідальності.

У Законі України «Про інформацію» дається розшифровка поняття «суб'єкти інформаційних правовідносин» (п. 4 ч. 1 ст. 1), до яких відносять органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інших суб'єктів, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень.

Щодо об'єднань громадян, то їхнє термінологічне тлумачення є дещо ускладненим. Поняття «об'єднання громадян» було зафіксовано в Законі України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 року № 2460-ХІІ. Так, ч. 1 ст. 1 визначала, що об'єднанням громадян є добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної ре-

алізації громадянами своїх прав і свобод. Проте вказаний закон втратив чинність з прийняттям Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-IV. Поняття «об'єднання громадян» було фактично замінено на поняття «громадські об'єднання». Такий висновок випливає з порівняння визначень. Так, ч. 1 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» характеризує громадські об'єднання як добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Таким чином, для узгодження термінології в Законі України «Про інформацію» потрібно замінити словосполучення «об'єднання громадян» на «громадські об'єднання».

Третім елементом структури інформаційних правовідносин є зміст, під яким розуміється визначена сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що належать суб'єкту інформаційних правовідносин. Варто відмітити, що одному колу суб'єктів інформаційних правовідносин притаманна наявність більшої кількості обов'язків (органу державної влади або місцевого самоврядування), а іншим – кількості прав (фізичні особи). Наприклад, порівняємо зміст інформаційних правовідносин, суб'єктом яких є Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України Департаменту технічного захисту інформації та суб'єкти права інтелектуальної власності.

Відповідно до Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України Департаменту технічного захисту інформації (затвердженого указом Президента України від 30 червня 2011 року № 717) за цим суб'єктом закріплено понад 80 обов'язків та близько 24 прав. Тоді як автори, винахідники або виконавці володіють цілою низкою особистих немайнових та майнових прав, закріплених у цивільному законодавстві, а обов'язків у них порівняно мало та й ті, як правило, носять загальною юридичний характер.

Висновки. Розглянувши структуру інформаційних правовідносин, яка передбачає об'єкт, суб'єкт та зміст, нами було охарактеризовано її складові елементи. Наступним етапом дослідження природи інформаційних правовідносин має стати їх відмежування від інших видів суспільних відносин, обумовлення класифікації інформаційних правовідносин та інші аспекти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бачило І.Л. Информационное право : учебник / И. Л. Бачило. – М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2011. – 522 с.
2. Попов Л.Л. Информационное право : учебник / Л.Л. Попов, Ю.И. Мигачев, С.В. Тихомиров. – М. : Норма ; Инфра-М, 2010. – 496 с.
3. Венгеров А.Б. Теория государства и права : учебник / А.Б. Венгеров – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с.
4. Огородов Д.В. Правовые отношения в информационной сфере : дис. ... к. ю. н. / Д.В. Огородов. – М., 2002. – 241 с.
5. Копылов В.А. Информационное право : учебник / В.А. Копылов. – М. : Юристъ, 2002. – 512 с.
6. Нечипорук Ю. Суб'єктний та об'єктний склад інформаційних правовідносин / Ю. Нечипорук // Юридична Україна. – 2012. – № 6. – С. 39–44.
7. Яременко О.І. Інформаційні відносини як предмет правового регулювання : теоретичний аспект / О.І. Яременко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 1–2 (9–10). – С. 156–161.
8. Коваленко Л.П. Суб'єкти інформаційних правовідносин / Л.П. Коваленко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2012. – Т. 25 (64). – № 2. – С. 376–379.